

aykırı birçok uygulamaya rastlanmıştır (bk. OCAKLIK). Yurtluğun "devlete ait bir gelirin kaydıhayat şartıyla tasarruf veya tevcih edilmesi" şeklinde tarif edildiği de görülmektedir. Buna göre yurtlukta yalnızca kaydıhayat şartı, ocaklıkta irsen intikal, yurtluk-ocaklıkta irs ve kaydıhayat birlikte bulunurdu ve yurtluk-ocaklıkta irsî bir devamlılık söz konusu idi. Kendilerine yurtluk veya yurtluk-ocaklık olarak arazi tevcih edilen aşiret sahibi kişiler buranın resmî sahibi değildi; araziyi satamaz, bağışlayamaz, vakfedemezlerdi. Bu statünün devamı, sadakatle hizmet ve kendilerine verilen görevleri eksiksiz yerine getirmekle doğrudan ilgilidir.

Yurtluk olarak tevcih edilen arazi parçaları bir aşiret reisinin şahsında tek bir kişiye ait olabileceği gibi ortak bir mülkiyet veya kullanım hakkı ile birlikte bütün aşirete yahut bir zümreye de ait olabiliyordu. Bunun bir örneği atçeken (esbkeşân) taifesine verilen yurtluklardır. Kanûnî Sultan Süleyman dönemi timar ve taşra teşkilât kanunnâmelerinde bazı arazilerin esbkeşân taifesine yurtluk yoluyla tayin edildiği yazılıdır. Bunlar Karaman vilâyetinde Konya sancağına bağlı Turgut, Eski İl ve Bayburt nahiyelerinde bulunuyordu. Buraların göçebe halkı ziraata yatkın olmadığından on iki hâne başına bir at karşılığı at akçesi ödemekle mükellef tutulmuştu ve çift, bennâk, caba, öşür, kovan gibi vergilerden muaftı. Kendilerine yurtluk yazılan yerlere ektiklerinin öşürü at çekmeleri karşılığında onlardan alınmazdı ve avârız vergileri de kaldırılmıştı. Devlete sadece at akçesi, resm-i ganem, resm-i arûs ve cürm ü cinâyet vergileri ödemekle mükelleftiler. Faaliyette buldukları yurtluklarında kendileri mezralarını kimsenin müdahalesi olmadan tasarruf edebiliyorlardı. Atçeken yurtluklarını işleyenler bunlar için tahıl üzerinden öşür ve sâlâriyye veriyordu. Yavuz Sultan Selim dönemi Karaman Vilâyeti Esbkeşân Kanileleri Kanunnâmesi'nde adı geçenlerin çoğunun ziraatla meşgul olduğu ve öşür, sâlâriyye, çift, bennâk vergilerinden hayli mal biriktirginin tesbit edildiği, yapılan teftişte çoğu çiftliğin gelirin 6 ile 7000 akçe arasında değiştiği belirtilir (Akgündüz, III, 331). Yurtluklar merkezi yönetimin mülkiyetinde görünmekle birlikte göçebe zümreler ciddi bir askerî yükümlülükle zorlanmadan epeyce yaygın bir tasarruf hakkından yararlanırlardı (Yerasimos, s. 142). Yurtluk tasarruf eden atçekenler devletin diğer bölgelerindeki

mükellefler gibi iki koyuna 1 akçe vermekle mükelleftiler.

BİBLİYOGRAFYA :

Oruç Beğ Tarihi: Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2007, s. 7; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 147-148, 175; a.mlf., *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 310; Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye* (trc. Babür Kuzucu), İstanbul 1980, s. 142; *Türklerde Devlet Anlayışı: 13. Yüzyıl Sonlarına Kadar* (haz. Ba-haeddin Ögel), Ankara 1982, s. 327; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, Ankara 1988, I, 1, 112; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul 1990-92, I, 145; III, 101, 331; IV/1, s. 483; Nejat Göyünç, "Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 269-277; Orhan Kılıç, "Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdari Tatbikataki Yeri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XI/1, Elazığ 2001, s. 257-274; Ayşe Gül Hüseyinkioğlu, *Karaman Beylerbeyliği'nde Konar-Göçer Nüfus* (doktora tezi, 2008), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 292.

ORHAN KILIÇ

YÜSİ

(الْيُوسِي)

Ebû Ali Nürüddin Hasen
b. Mes'ûd b. Muhammed el-Yûsî
(ö. 1102/1691)

Faşlı Mâlikî âlimi.

1040 (1631) yılında Fâzâz bölgesinde, Orta Atlas dağlarında Yukarı Melviyye vadisinde yer alan bir köyde doğdu. Berberîler'in büyük kabilelerinden Sanhâce'nin Âyt Yûsî boyundandır. Kendisi mensup bulunduğu boyun, ismini büyük dedesi Yûsuf'tan aldığı ve Yûsî nisbesinin de Yûsuf'tan geldiğini ve Yûsî nisbesinin de Yûsuf'tan geldiğini ve Yûsî nisbesinin de Yûsuf'tan geldiğini söyler. Küçük yaşta annesini kaybeden Yûsî, Sicilmâse'de Ebû Bekir b. Hasan et-Tetâfî, Sicilmâse Kadısı Sidî Muhammed b. Abdullah el-Hasenî, Ebû Fâris Abdülâzîz el-Filâlî; Mera-keş'te Kâdîkudât Ebû Mehdî İsâ b. Abdurrahman es-Süktânî ve Kadî Muhammed b. İbrâhim el-Heştûkî; İliğ'de Kadî Abdülâzîz b. Ahmed er-Resmûkî ve Fas şehrinde Kadî Ahmed b. Saîd el-Mecclîdî gibi hocalardan nahiv, belâgat, mantık, akaid, fıkıh, fıkıh usulü, tefsir, tasavvuf, matematik, astronomi gibi ilimlerde ders aldı. Ardından Der'a'ya Temgrût Zâviyesi'ne gitti ve Şâzeliyye'nin Nâsiriyye kolunun kurucusu İbn Nâsir ed-Der'î'ye intisap ederek sohbetlerine katıldı. Ondan fıkıh, tefsir ve nahiv yanında Gazzâlî'nin *İhyâ'*, Kâdî İyâz'ın *eş-Şifa'* ve Şa'rânî'nin *eş-Tabakâtü'l-kubrâ* adlı eserlerini okudu.

Yirmi yaşlarında iken Sûs bölgesinde Orta Atlas dağlarındaki Dilâ köyünde bulunan Dilâ Zâviyesi'nde (ez-Zâviyetü'l-Bekriyye) Şâzeliyye'nin Cezûliyye kolundan Şeyh Ebû Bekir b. Muhammed ed-Dilâ'ye intisap etti. Burada nahivdeki ihtisapıyla tanınan Muhammed el-Murâbit ve diğer bazı hocaların dersine girdi, onlardan icâzet aldı. Ardından kendisi burada ders vermeye ve eserlerinin bir kısmını yazmaya başladı. Müntesipleri daha çok Sanhâceliler'den meydana gelen Dilâ Zâviyesi'nin Fas'ın büyük kısmında hâkimiyet kurduğu bu dönemde Yûsî'nin ilmî faaliyetleri dışında herhangi bir görev aldığı bilinmemektedir. Dilâiler'e karşı gittikçe güçlenen Filâlî (Aleví) hânedanının Fas'ta egemenlik kuran ilk hükümdarı Mevlây Reşîd'in Sûs bölgesini ele geçirmesi ve Dilâ Zâviyesi'ni tahrip ettirmesi üzerine (8 Muharrem 1079 / 18 Haziran 1668) Yûsî diğer âlimlerle birlikte Fas şehrine gönderildi. Ancak daha önce (1069/1659) iktidar mücadelesi sırasında kardeşinden kaçarak Dilâ Zâviyesi'ne sığınan Mevlây Reşîd burada tanıştığı Yûsî ile dostluğunu devam ettirdi, zaman zaman onun derslerine katıldı ve kendisini sarayındaki özel toplantılara çağırdı. Karaviyyin Camii'nde eğitimle meşgul olan Yûsî ilim çevrelerinde büyük ün kazandı.

Mevlây Reşîd'in vefatından sonra Fas halkının ayaklanması üzerine Yûsî şehri kuşatan (1083/1672) yeni hükümdar Mevlây İsmâil'den izin alarak şehirden çıktı, kuzeydeki bazı köyleri dolaşıp Huneyfire yakınlarındaki Halfûn'da bir zâviye kurdu ve irşâda başladı. Ancak bölge halkının eski Dilâî yönetimine bağlılığını bilen ve gittiği yerlerde Yûsî'nin etkinliğinden çekinen Mevlây İsmâil onun oradan ayrılarak Mera-keş'e gitmesini istedi (1085 sonları/1675). Yûsî, Mera-keş'te Şürefâ Mescidi başta olmak üzere çeşitli mescidlerde ders verdi. Geri dönmesine izin çıkınca tekrar Halfûn'a gitti (1090/1679); fakat ardından hükümdar onu önce yeni başşehir Miknâs'a çağırdı, beş ay sonra da tekrar Mera-keş'e yolladı. Yûsî, Mera-keş'te bulunduğu dönemlerde ders vermenin yanı sıra Şâzeli-Nâsiriyye tarikatına bağlı bir zâviye (ez-Zâviyetü'n-Nâsiriyye) inşa ettirdi. Mevlây İsmâil, Orta Atlaslar'daki Berberîler'e karşı yürüttüğü askerî harekât sırasında onu da eski Dilâ Zâviyesi'nin olduğu yere sürgüne gönderdi (1095/1684). Üç yıl sonra oradan ayrılmasına izin verilen Yûsî, bazı merkezleri ve zâviyeleri dolaştıktan sonra

Fas şehrinin güneyinde Safrû yakınlarındaki Temzizet köyüne yerleşti (1100/1689). Kısa bir süre sonra hac yolculuğuna çıktı, hac dönüşünün ardından vefat etti (15 Zilhicce 1102/9 Eylül 1691). Onun adına inşa edilen meşhur ve türbe Safrû yakınlarındadır.

Fas'ın XVII. yüzyılda yaşamış en büyük âlimi kabul edilen (Abu'n-Nasr, s. 223), akfî ve naklî ilimlerde derin vukufu bulunan Yûsî özellikle tasavvuf, şiir, dil ilimleri, mantık, kelâm, fıkıh ve usul bilgisiyyle temayüz etmiştir. Öğrencisi Muhammed b. Ahmed el-Misnâvî hocasının rivayetinden ziyade dirayete önem verdiğini belirtir. Güçlü bir hâfızaya sahip olan Yûsî'nin Harîrî'nin *el-Makâmât*'ını ve meşhur Arap şairlerinin divanlarını ezberlemesi, şiir söylemenin kendisine "nefes almaktan daha kolay" geldiğini, hatta sadece şiirle konuşabileceğini ileri sürmesi bu alandaki yeteneğini göstermektedir. Bazı âlimler onu müceddid olarak görürken bazıları da ictihad mertebesine ulaştığını kaydeder. Yûsî birkaç defa sürgün edilmesi yüzünden yazmaya başladığı bazı eserlerini tamamlayamamıştır. Mevlây İsmâil'e yazdığı mektuplarda merkezî bir idare kurmak için uyguladığı sert siyasetten dolayı onu eleştirmekten çekinmeyen Yûsî, "Berâetü'l-Yûsî" adıyla meşhur olan bir mektubunda Mevlây İsmâil'i bu hususlarda uyarılmış ve toplumu yönetirken uyması gereken dinî esasları hatırlatmıştır (*Resâ'il*, I, 237-244). Tanınmış öğrencileri arasında Misnâvî, İbn Zâkûr, İbn Rahhâl, Ebû Sâlim el-Ayyâşî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Mübârek es-Sicilmâsî, Ebû'l-Hasan en-Nûrî, Ebû Abdullah en-Nûrî, Ebû Abdullah et-Tâzî, Ahmed b. Ya'kûb el-Velâfî ve Abdüsselâm b. Tayyib el-Kâdirî sayılabilir.

Eserleri. 1. *el-Muḥâdârât fi'l-edeb ve'l-luğa*. 1095 (1684) yılında yazılmaya başlanan eserde hikmetler, şiirler ve edebî nüktelerin yanı sıra tarih ve tasavvufa, müellifin kendi hayatına dair önemli bilgiler yer almakta, hâtîme kısmında hocalarının ve karşılaştığı şeyhlerin listesi verilmektedir (Fas 1317; I-II, nşr. Muhammed el-Haccî – Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, Beyrut 1402/1982). 2. *Fehresetü'l-Yûsî*. Müellif hayatının sonlarına doğru kaleme aldığı, bir mukaddime ile beş bölüm halinde planladığı bu eserin ancak iki bölümünü yazabilmiştir. Hocalarını, karşılaştığı şeyhleri, okuduğu kitaplardan aldığı ilhamları anlatacağını, ayrıca hikmetli söz-

ler ve edebî ifadeler kaydedeceğini bildirdiği mukaddimede *el-Kânûn*'da daha ayrıntılı biçimde ele aldığı ilimler tasnifi ve tanıtımı konusunda özet bilgilere yer verir (nşr. Hamîd Hâmânî el-Yûsî, Dârülbeyzâ 2004; nşr. Zekeriyâ el-Huseyrî, Beyrut 2009). 3. *Zehrû'l-ekem fi'l-emşâl ve'l-ḥikem*. Arapça atasözleri ve deyimler içeren eser altmış altı bab olarak planlanmış, ancak müellifin vefatı üzerine mukaddimesi ve ilk on dört babı yazılabilmıştır (I-III, nşr. Muhammed el-Haccî – Muhammed el-Ahdar, Dârülbeyzâ 1401/1981). 4. *Divânü şî'r*. Yûsî'nin şiirlerinden meydana gelen esere onun vefatından sonra oğlu tarafından diğer bazı şiirleri de eklenmiştir (Fas, ts.; Abdülhamîd Muhammed el-Münîf tarafından *Yetâma'd-dürer* adıyla tahkik edilmiştir). Muhammed Ecvâhîrî, *el-Yûsî eş-şâ'ir: Dirâse taḥlîliyye li-divânihi* adıyla bir doktora çalışması yapmıştır (1987, Rabat Muhammed el-Hâmis Üniversitesi). 5. *el-Kaşidetü'd-dâliyye*. Şeyhi İbn Nâsîr'ı methetmek amacıyla yazdığı bu kasideyi müellif daha sonra *Neylû'l-emânî fi şerhi't-tehânî* adıyla şerhetmiştir (İskenderiye 1291; Kahire 1329, 1375/1956). 6. *Meşrebü'l-âam ve'l-hâş min kelimeti'l-iḥlâş*. Sicilmâse'de ve Merakeş'te öğrenciler arasında kelime-i tevhidin anlamı ve akaid meseleleri çerçevesinde ortaya çıkan tartışmalara cevap mahiyetinde yazılan eser, Yûsî'nin akaid dair düşünceleri üzerine bir doktora tezi hazırlayan Hamîd Hâmânî tarafından uzun bir girişle birlikte yayımlanmıştır (Fas 1327; nşr. Hamîd Hâmânî el-Yûsî, I-II, Dârülbeyzâ 2000-2001). Eser aynı zamanda İbrâhim el-Kürânî'nin Ebû Sâlim el-Ayyâşî yoluyla Fas'a ulaşan eserlerinin yol açtığı tartışmalara cevap niteliğindedir (*Meşrebü'l-âam*, I, 189-199, 226-227; ayrıca bk. *Resâ'il*, II, 616-617). 7. *Resâ'il*. Yûsî'nin siyaset, tasavvuf, akaid, fıkıh gibi alanlarla ilgili mektup ve risâlelerini ihtiva eden eser nâşiri tarafından önce doktora çalışması olarak tahkik edilip incelenmiş, ardından neşredilmiştir (I-II, nşr. Fâtıma Halîl el-Kablî, Dârülbeyzâ 1401/1981). Kitapta birinin nisbeti şüpheli altmış üç risâle bulunmaktadır. 8. *el-Künnâşetü'l-ilmîyye*. Tasavvuf, edep, hadis ve tefsirle ilgili çeşitli notları ve görüşleri içerir (Fas, el-Hizânetü'l-melekiyye, nr. 5995). 9. *el-Kânûn fi ahkâmi'l-ilm ve'l-âlim ve'l-müte'allim*. Müellif eserin ilk bölümünde bilgi nazariyesiyle ilimlerin tasnifi konularını ele alır ve belli başlı ilimlere ayrıntılı biçimde tanıtır. İkinci bölümde

bir âlimde bulunması gereken nitelikleri, eğitim, fetva, eser telifi gibi hususlarda izlenecek yolları ele alır (Fas 1310, 1315; nşr. Hamîd Hâmânî el-Yûsî, Rabat 1419/1998; nşr. Cum'a el-Feytûrî, Beyrut 2003). Eserin üçüncü bölümünde öğrencilerin yaşayışında, eğitiminde ve hocalarıyla ilişkilerinde takip etmeleri gereken âdâb, ayrıca ilmî seyahat (rihle) ve öğrenme metotları gibi konular hakkında bilgi verilir (eserle ilgili bir değerlendirme için bk. Berque, s. 354-389). 10. *Nefâ'isü'd-dürer 'alâ şerhi'l-Muḥtaşar (Ḥâşiye 'alâ şerhi Muḥtaşari's-Senûsi fi'l-mantık)*. Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî'ye ait eserin hâşiyesidir (nşr. Cum'a el-Feytûrî, Beyrut 2003). 11. *el-Budûrû'l-levâmî' fi şerhi Cem'î'l-cevâmi'*. Bazı kaynaklarda yanlışlıkla *el-Kevkebü's-sâtî'* adıyla da geçen eser Tâceddin es-Sübkî'nin fıkıh usulüne dair meşhur eseri üzerine yazılmış bir şerh olup "kitap" deliline dair ilk bölümün ortalarına kadar gelebilmiştir (I-IV, nşr. Hamîd Hâmânî el-Yûsî, Dârülbeyzâ 1423-1424/2002-2003). 12. *Fethu'l-meliki'l-vehhâb fimâ isteşkelehu ba'zu'l-aşhâb mine's-Sünne ve'l-Kitâb (el-Fütühâtü's-Süsiyye el-müştemile 'ale'l-envârî'l-kudsîyye)*. Seçilmiş âyetlerin tefsirinden ibarettir (Rabat, el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 618). 13. *Ḥâşiye 'alâ 'Umdeti ehli't-tevfîk ve't-tesdîd fi şerhi 'Aḳîdeti ehli't-tevhîd (Ḥâşiye 'alâ şerhi kübra's-Senûsi)*. Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî'nin *'Aḳîdetü ehli't-tevhîd el-kübrâ* adlı eserine yine kendisinin yazdığı *'Umdetü ehli't-tevfîk* adlı şerhin hâşiyesidir (Çorum İl Halk Ktp., nr. 958; Rabat, el-Mektebetü'l-âmmе, nr. 1771, 2645; el-Mektebetü'l-Ezheriyye, nr. 1596, 4413).

Bunların dışında kaynaklarda Yûsî'ye çok sayıda risâle nisbet edilmekte, *Ḥâşiye 'alâ Telḥîsi'l-Miftâḥ* adlı yarım kalmış bir eserinin bulunduğu belirtilmektedir. Müellifin *el-Kaşidetü'r-râ'iyye fi resâ'il-i'l-z-Zâviyeti'd-Delâ'iyye* adlı şiiri de çeşitli şerhlere konu olmuştur (eserleri için bk. Kâdirî, III, 42-43; Haccî, s. 108-115; *Resâ'il*, neşredenin girişi, I, 54-64; eserlerinin kronolojisi için bk. Honerkamp, II, 410-411). Fransız şarkiyatçısı Jacques Berque, *Al-Yousi: Problèmes de la culture marocaine au XVIIe siècle* (Paris 1958; tıpkıbasım: Paris 2001), Abbas el-Cirârî, *'Abḳariyyetü'l-Yûsî* (Dârülbeyzâ 1981) ve Abdülkebîr el-Medgarî el-Alevî, *el-Faḳîh Ebû 'Alî el-Yûsî: Nemûzec mine'l-fikri'l-Mağribî fi fecri'd-devleti'l-Âleviyye* (Rabat 1989) adıyla birer eser kaleme

almışlardır. Ayrıca *Menâhil* dergisinin beşinci sayısında (1979 yılı) olduğu gibi Fas'ta yayımlanan dergilerde Yûsî'ye dair çok sayıda makale çıkmış, çeşitli sempozyumlarda onun hakkında bildiriler sunulmuş ve Yûsî'nin görüşlerinin ele alındığı sempozyumlar düzenlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Yûsî, *el-Muḥâdarât fi'l-edeb ve'l-luġa* (nşr. Muhammed el-Haccî – Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl), Bey-

rut 1402/1982, neşredenlerin girişi, I, s. e-z; a.mlf., *Resâ'il* (nşr. Fâtıma Halîl el-Kıblî), Dârülbeyzâ 1401/1981, neşredenlerin girişi, I, 39-122; a.mlf., *Meşrebü'l-âam ve'l-ḥâş min kelimetil-l-iḥlâş* (nşr. Hamîd Hamânî), Dârülbeyzâ 1421/2000, neşredenlerin girişi, I, 19-231; Kâdirî, *Neşrû'l-meşânî*, III, 25-49; Selâvî, *el-İstikşâ*, VII, 81-86, 108-109; C. Geertz, *Islam Observed: Religious Development in Morocco and Indonesia*, Chicago 1973, s. 29-35, ayrıca bk. tür.yer.; J. Berque, *L'intérieur du Maghreb XVe-XIXème siècle*, Paris 1978, s. 354-389; Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-edebi'l-Ârabî fi'l-*

Magrib, Beyrut 1982, s. 388-406; Jamil M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1987, s. 223, 235; Muhammed Haccî, *ez-Zâviyetü'd-delâ'iyye ve devrûha'd-dîni ve'l-ilmî ve's-siyâsi*, Dârülbeyzâ 1409/1988, s. 45-53, 104-115; E. Gellner, *Muslim Society*, Cambridge 1995, s. 207-213; K. L. Honerkamp, "al-Hasan ibn Mas'ûd al-Yûsî", *Essays in Arabic Literary Biography* (nşr. J. E. Lowry – D. Stewart), Wiesbaden 2009, II, 410-428; Abdelfattah Killito, "al-Yûsî", *EI²* (İng.), XI, 351-352.

TUNCAY BAŞOĞLU